

МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ ГРІНЧЕНКО (1888–1942) *

Михайло Гайдай

В роки великої війни за вітчизну Інститут Народної Творчості й мистецтв Академії Наук УРСР зазнав тяжкої втрати, яка є болісною для українського народу, для науки й культури Радянського Союзу: 27 листопада 1942 р. у м. Уфі вмер перший директор цього інституту, заслужений діяч мистецтва УРСР, професор М. О. Грінченко.

Микола Олексійович Грінченко належав до тих людей, втрата яких відчувається особливо болюче, бо з нею утворюється найдошкульніша прогалина відразу на цілому ряді ділянок. З смертю проф. Грінченка ми втратили найвидатнішого історика української музики, високозаслуженого спеціаліста в галузі музичного фольклору, видатного музичного критика, талановитого педагога. І до гіркої свідомості цього у всіх, хто знав покійного, приєднується ще великий жаль від думки: назавжди пішла від нас глибоко приваблива, благородна, прекрасна людина.

М. О. Грінченко лишив багато десятків праць, серед них кілька монументальних розвідок першорядної ваги. Самих тільки друкованих праць спід його пера вийшло понад... І не зважаючи на спеціальний, здавалося-б, характер багатьох із них, праці проф. Грінченка являють винятковий інтерес для широких кіл читачів, а також для представників інших галузей науки, насамперед фольклору й етнографії.

Перед усім тут треба згадати про видану ще в 1922 р. книгу М. О. Грінченка «Історія української музики». Це перший систематичний огляд розвитку українського музичного мистецтва з найдавні-

ших часів¹. Перша частина його присвячена історії народної музичної творчості. Жваво, талановито написана, ця книга відразу знайшла численних читачів і здобула велику популярність. Відгуки на неї з'явилися і в закордонній літературі – в складеному англійським вченим Кеботом бібліографічному огляді музикознавчої літератури.

Великий інтерес являють відомі роботи М. О. Грінченка, присвячені великому українському поетові Т. Г. Шевченкові, ставленню до музики і до народної творчості. Насамперед треба згадати книгу проф. Грінченка – «Шевченко і музика» – (вид. «Мистецтво», 1941 р.). Тут майстерно змальовано Шевченка, як знавця, цінителя і виконавця народних пісень, які так багато важили в творчості і житті геніального поета. Крім того в цій праці дано ряд невідомих доти зразків музичної народної творчості, зв'язаної з поезією Т. Г. Шевченка.

Так само багато фактів «музичного завоювання» народом «Кобзаря» вперше відзначено й досліджено і в іншій праці Миколи Олексійовича – «Шевченко в народній пісенній творчості» (Збірник «Пам'яті Т. Г. Шевченка», вид. АН УРСР, К., 1939). В цій праці дано ґрунтовний аналіз музично-ритмічної структури народних мелодій на тексти поета. В роботі яскраво висвітлено глибокий вплив поезії Шевченка на широкі народні маси. «Народ, – каже М. О. Грінченко, – чуйно вловив у поета те, що сам глибоко відчув і зберігав у своїй свідомості, і тому пісня поета була для нього і його власною піснею».

Спеціальну роботу проф. Грінченко присвятив музичному мистецтву Західної України. Це – нарис «Музикальна творчість

* Рукопис зберігається в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України (ф. 14–2, од. зб. 27, арк. 252–260).

Публікуємо зі збереженням стилістики та орфографії автора. – Ред.

¹ Слід згадати, що ще в 1908–9 р.р. М. О. Грінченко вмістив у журналі «Баян» огляд «Українская музыка и ее представители».

АРХІВИ

і музикальний фольклор Західної України» (журн. «Радянська музика», 1939 р.).

Треба відзначити і його статтю «Коломийки» (журн. «Народ. творчість» за 1940 р.).

Глибокий знавець музичного фольклору проф. Грінченко був головним організатором етнографічного ансамблю кобзарів. У 1939 р. в Києві при Інституті українського фольклору, відбулася республіканська нарада народних співців і кобзарів. Микола Олексійович, разом з іншими представниками інституту, провів велику роботу з учасниками наради, ознайомивши їх з історією українського кобзарства. Після наради ансамбль провадив успішні концертні подорожі до колгоспів, виступав на підприємствах і у військових частинах.

Миколі Олексійовичу належить ряд робіт, присвячених кобзарям як давніших, так і радянських часів: «Українські народні співці» (журн. «Народна творчість»), «Остап Вересай» (там же, а також в «Большой советской энциклопедии») і, нарешті, нарис «Музика пісень і дум кобзаря Ф. Д. Кушнерика» («Нар. творчість» і в окремій книжці: М. О. Грінченко і Ф. І. Лавров, – Кобзар Федір Кушнерик 1940 р.). Аналізуючи творчість радянських кобзарів, автор приходить до цікавих висновків, що ті форми вільної творчої імпровізації (музична декламація – речитатив), які в старих українських думках є основними елементами побудови, збереглися і в сучасних думках про Леніна і Сталіна, створених Ф. Кушнериком.

Діяльність М. О. Грінченка в галузі вивчення кобзарського мистецтва безперечно сприяла і сприятиме надалі розквіту його на Радянській Україні.

Взагалі М. О. Грінченко був одним з піонерів вивчення українського музичного фольклору повоєнних часів.

Окрему серію праць покійного вченого присвячено відображенню в народно-музичній творчості образів великих вождів трудящого людства – Леніна і Сталіна.

Відзначимо такі роботи Миколи Олексійовича, як «Ленін і Сталін в українській народній творчості» (в розкішному альбомі, випущеному видавництвом «Мистецтво» до 60-річчя товариша

Сталіна) і «Сталін в українській народно-пісенній творчості» («Вісті АН УРСР за 1939 р.). В обох роботах подано дуже цінні музичні ілюстрації.

Ряд розвідок проф. Грінченка стосується народних музичних інструментів (статті про бандуру і бандуристів у «Большой советской энциклопедии», розділ про народні музичні інструменти в poradнику «Музичне мистецтво на селі» та інш.).

Вчений з винятковою ерудицією й широкими інтересами М. О. Грінченко виступав і з роботами, присвяченими музичному мистецтву інших народів СРСР, як от статті про музику Азербайджана, «Музикальний фольклор народів СРСР» («Нар. творчість» 1940 р.), а також велика монографія «Українські народні мотиви в творчості російських композиторів» (Глінки, Мусоргського, Даргомижського, Чайковського). На жаль, з технічних причин ця визначна розвідка покійного вченого досі лишилась не надрукованою.

Так само ненадрукованою поки що зостається дуже велика (близько 30 друк. аркушів) робота Миколи Олексійовича, яка є найважливішим внеском в українську музичну фольклористику. Маємо на увазі 2-й том курсу українського фольклору, упорядкованого Інститутом українського фольклору АН УРСР. Цей том, присвячений народній музиці, майже цілком написано М. О. Грінченком. Зміст цієї праці: I. Проблематика українського музичного фольклору, II. Теорія української народної музики, III. Музика української обрядової поезії, IV. Українські народні думи з музичного погляду, V. Українська історична пісня і балада з музичного погляду, VI. Музика української народної драми, VII. Українська лірична пісня, коломийки і частушки, VIII. Музика українських народних танців, IX. Український радянський музичний фольклор.

В останні роки життя проф. Грінченко напружено працював над двома роботами: «Словник українського музичного фольклору» (близько 30 друк. арк.) і «Словник української музичної культури» в 3 томах (близько 60 друк. арк.); ця робота підготовлялась автором як одне з ювілейних

МИХАЙЛО ГАЙДАЙ. МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ ГРІНЧЕНКО (1888–1942)

видань до 25-річчя Великої Жовтневої революції. Названі праці, що не мають собі аналогії в дотеперішній українській літературі, коли будуть видані – стануть настільними книгами не тільки для кожного музикознавця, а й для кожного етнографа і фольклориста.

Тут згадано лише найважливіше з того, що становить доробок покійного вченого. Крім названих нами розвідок, йому належить ще кілька десятків робіт з теорії та історії музики, зокрема розвідки про українських композиторів Лисенка, Степового, Стеценка, Ревуцького, Козицького, Вериківського та інш. діячів музичної культури радянської України.

Крім того, Микола Олексійович є автором кількох музичних творів.

Увагу всіх, хто ближче знав покійного вченого, завжди привертала висока культура, якою відзначалася вся його робота. Якби пощастило зберегти кабінет Миколи Олексійовича і відтворити тут весь процес його наукової творчості це була б прекрасна школа для виховання молодих працівників.

Високозаслужений дослідник М. О. Грінченко був водночас видатним педагогом. Роки, коли він очолював музично-драматичний інститут ім. Лисенка в Києві, були роками розквіту цього закладу.

Микола Олексійович належав до популярних лекторів. Його лекторська діяльність (в Києві, Житомирі, Білій-Церкві, Ялті та інших містах) багато сприяла підвищенню музичної культури широких мас. Численні слухачі Миколи Олексійовича з військових шкіл і частин, лікарі, вчителі, вчені, студенти – з великою вдячністю згадують його жваві і змістовні лекції.

Не можна не відзначити тут надзвичайного організаційного хисту проф. Грінченка. Досить згадати його виняткову плодотворну редакторську діяльність в журналах «Музика», «Музика масам», «Радянська музика»; його роботу в керованому ним музичному секторі радіоцентру, в навчальних закладах та інституті українського фольклору.

Визначною була і громадська робота М. О. Грінченка, яку він почав з перших же

років жовтня в товаристві ім. Леонтовича, а потім продовжував у «Вутормі» та спілці радянських композиторів України.

Бувши високоавторитетним музикознавцем, проф. Грінченко входив до журі конкурсів, олімпіад, до складу художніх рад театрів, філармонії, працював в університеті музичної культури. Довгий час (1921–32 р.р.) він був членом Київської міської ради.

Передчасна смерть заслуженого діяча науки проф. М. О. Грінченка – велика втрата для української радянської культури. Але й тим, що небіжчик встиг зробити, він заслугував на глибоку повагу і вдячність усіх кому дорога ця культура, якій Микола Олексійович чесно служив до останньої хвилини свого життя.

Керівники відділів Інституту мистецтвознавства, фольклору й етнографії:

Член-кореспондент Академії Наук УРСР – П. М. Попов.

Член-кореспондент Академії Наук УРСР – В. В. Дашкевич.

Заслужений діяч мистецтв – М. І. Вериківський.

Науковий співробітник – М. П. Гайдай.

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ ПРАЦЬ М. О. ГРІНЧЕНКА ².

1. Украинская музыка и ее представители. Баян. Музыкально-певческий журнал. Тамбов. 1908–1909 г.

2. О детской опере. «Педагогический сборник». СПб, 1916 г.

3. «Гайдамаки». Останній твір К. Г. Стеценка. Газ. «Україна», 1919 р., № 37.

4. Микола Вітальєвич Лисенко. Газ. «Україна», 1919 р., № 83.

5. Шевченко і Лисенко. (етюд). «Наш Шлях», 1920 р., № 48.

6. Історія української музики. Вид. «Спілка», К., 1922 р.

7. Статті про Леонтовича і Степового (два нариси). Кам'янець-Подільськ. Газ. «Україна» і «Нове життя». 1922 р.

² На жаль, зараз поки що нема змоги скласти повну бібліографію робіт проф. Грінченка, тому цей список не є вичерпним.

АРХІВИ

8. «Гайдамаки» К. Стеценка. «Музика», 1923 р., № 2, ст. 7–9.
9. К. Квітка. – М. Лисенко як збирач народних пісень (рецензія). «Музика», 1923 р., № 2, ст. 27.
10. Сучасна українська музика. «Музика», 1923 р., № 3–5, ст. 20–23.
11. М. І. Сапожніков. – Нова Школа. Система науково-художнього виховання і освіти (рецензія). «Музика», 1923 р., № 3–5, ст. 38–39.
12. Пам'яті Я. Степового. «Музика», 1923 р., № 8–9, ст. 3–7.
13. П. Козицький. – 8 прелюдів-пісень (рецензія). «Музика», 1924 р., № 7–8, ст. 185.
14. Червоний заспів. Збірник революційних пісень (рецензія). «Музика», 1924 р., № 10–12, ст. 250.
15. 1. Музика в житті людства. 2. Музичний гурток. 3. Українські народні музичні інструменти і можливості їх використання. 4. Показчик хорової музичної літератури. «Музичне мистецтво на селі». «Порадник для керівників хорами та оркестрами на селі». Вид. «Червоний Шлях». К., 1924 р.
16. «Жовтень», збірник революційних пісень «Жовтневі співи». (рецензія). «Музика», 1925 р., № 1, ст. 61.
17. Музичні сілуети. М. І. Вериківський. «Музика», 1925 р., № 2, ст. 82–87.
18. Н. Кочетов. – Очерк истории музыки – (рецензія). «Музика», 1925, ст. 111.
19. К. Квітка. – 1. Професіональні народні співці музиканти на Україні. 2. Вступні уваги до музично-етнографічних студій. – (Рецензія). «Музика», 1925 р., № 9–10, ст. 374–5.
20. Музичне виховання пролетаріату. «Життя і Революція», 1925 р., № 5, ст. 45–50.
21. Я. Степовий. – «Життя і Революція», 1926 р., № 12, ст. 55–63.
22. Українська опера. «Музика», 1927 р., № 1, ст. 39–44.
23. Український музичний матеріал останнього року. «Музика», 1927 р., № 1, ст. 74–78.
24. Музичні сілуети. Левко Ревуцький. «Музика», 1927 р., № 2, ст. 13–20.
25. Новини музичної літератури. «Музика», 1927 р., № 3, ст. 51–53.
26. Новини музичної літератури. «Музика», 1927 р., № 4, ст. 51.
27. Сучасна українська музична культура. «Червоний Шлях», 1927 р., № 7, ст. 206–217.
28. Українська музична творчість до-радянських часів. «Життя і революція», 1927 р., № 10–11, ст. 121–134.
29. Украинская музыка за 10 лет революции. Газ. «Вечерний Киев», 1927 р., листопад.
30. Анкета про постановку «Ніч проти Різдва» в Держ. Акад. Опері. «Радянське Мистецтво», 1928 р., № 8, ст. 4.
31. Остап Вересай. – «Большая советская энциклопедия». М., 1928 р., т. X, ст. 283.
32. Бандура. – «Большая советская энциклопедия». М., 1930 г., т. 4, ст. 610.
33. Вериковский Михаил Иванович. «Большая советская энциклопедия». М., 1928 г., т. X, ст. 295.
34. Вертеп. «Большая советская энциклопедия». М., 1928, т. X, ст. 366–367.
35. Верховинец Василий Николаевич. «Большая советская энциклопедия». М., 1928, т. X, ст. 400.
36. Демущий В. Д. «Червоний шлях», (Харків), 1927 р., № 7–8, ст. 52.
37. Яків Степовий. Критико-популярний нарис. Д, В, У, 1929 р., ст. 40.
38. Музична творчість Галичини. «Життя і революція», 1929 р., № 5, ст. 132–144.
39. К. Г. Стеценко. ДВУ, 1930.
40. Шевченко в народній пісенній творчості. (б. м.) 1934 р.
41. Радянський Айзербейжан і його музична культура. «Радянська музика», 1928 р., № 3, ст. 44–48.
42. Музикальна творчість і музикальний фольклор Західної України. «Радянська музика», 1939 р., № 6, ст. 22–32.
43. Співці героїчного народу. «Народна творчість», 1939 р., № 2, ст. 10–18.
44. Музика українських народних пісень про Леніна і Сталіна. «Народна творчість», 1939 р., № 4, ст. 28–40.
45. Український пісенний фольклор про Леніна і Сталіна. «Вісті», АН УРСР, 1939 р., № 8.

МИХАЙЛО ГАЙДАЙ. МИКОЛА ОЛЕКСІЙОВИЧ ГРІНЧЕНКО (1888–1942)

46. Сталін в українській народно-пісенній творчості. «Вісті АН УРСР», 1939 р.

47. Музыкальная культура и фольклор Западной Украины. газ. «Советская Украина», 20. X, 1939 р.

48. Шевченко и музыка. «Народное творчество», 1939, № 3.

49. Поэт и народ. Газ. «Советское искусство», 6. III, 1939 р.

50. Чайковський і класики української музики. – Лисенко–Стеценко–Степовий. «Радянська музика», 1940 р., № 25, ст. 7.

51. Коломійки. «Народна творчість», 1940 р., № 1, ст. 21–36.

52. Музыкальний фольклор народів СРСР. «Народна творчість», 1940, № 2, ст. 34–46.

53. Остап Вересай. «Народна творчість», 1940 р., № 6, ст. 28–31.

54. Музыка пісень і дум кобзаря Ф. Д. Кушнерика. «Народна Творчість», 1940 р., № 6, ст. 38–42.

з невеликими змінами та сама стаття, під заголовком «Кобзар Ф. Кушнерик і музика його пісень і дум» була вміщена в книжці М. О. Грінченка і Ф. І. Лаврова «Кобзар Федір Кушнерик», К., 1940 р., ст. 39–47.

55. Чайковський. «Соціалістична культура», 1940 р., № 4, ст. 50–52.

56. Народ слагает о нем песни. Газ. «Известия», 22. IV – 1940 р.

57. Шевченко і музика. Вид. «Мистецтво», К., 1941 р., ст. 109.

58. Ленін і Сталін в українській народній творчості. Вид. «Мистецтво», К., 1941 р.

59. Перша українська симфонія. «Радянська музика», 1941 р., № 1, ст. 21–31.

60. Лауріати Сталінських премій. «Радянська музика», 1941, № 2, ст. 5.

61. Українське народне весілля. Газ. «Советская Украина», 15. IV – 1941 р.

62. Передмова до книжки П. П. Барановського «Комографічний метод дослідження слуху». Вид. АН УРСР, К., 1941 р., ст. 5–7.

63. Микола Вітальєвич Лисенко (1842–1942) «Українська література», Уфа, 1942 рік.

Рукописи.

1. Музика української народної драми.

2. Музика українського радянського пісенного фольклору.

3. Музика українських народніх дум.

4. Українська обрядова пісня.

5. Думи та пісні історичні.

6. Теорія основи української народної музики в зв'язку з її історичним розвитком.

7. Українська лірична пісня (не закінчена).

8. Пожовтневий фольклор.

9. Канти і псалми.

10. Проблема українського музичного фольклору.

11. Українська народна музична творчість.

12. Коломійки і частушки.

13. Наша страна (Музыка народов СССР).

14. Іван Франко і музичний фольклор.

15. Український романс часів Жовтня.

16. Український романс.

17. Музичний словник.

18. Музика до «Кобзаря». 1. Російських композиторів, 2. Українських композиторів, 3. Радянських українських композиторів, 4. Композиторів Західних Областей України.

19. Збірник пожовтневих пісень (упорядкування).

20. Музика українського міста й його околиць.

21. Шевченко в народном музикальном творчестве.

22. Українська народна пісня в творчості російських композиторів – класиків XIX ст. 1. Глінка – 2. Мусоргський.

23. Нарис історії української музики.

24. Українська музика часів Жовтня з коротким нарисом попередньої її історії.

25. Історія і теорія української народної музики.

26. Симфонія Калачевського.

27. Нарис історичного розвитку української народної музики.

28. Українська народна інструментальна музика. Танці.